

In memoriam

MIRJANA MIRJAM GROSS

(22. SVIBNJA 1922. - 23. SRPNJA 2012.)

Jedan život za povijesnu znanost

U 91. godini života u Vinogradskoj bolnici u Zagrebu preminula je 23. srpnja 2012. prof. dr. sc. Mirjana Mirjam Gross, redovita profesorica u miru. Već sada se može reći da profesorica Gross spada u stožerne znanstvenike hrvatske povijesne znanosti. Generacije povjesničara koje stasaju u vremenima slobodne Hrvatske isticat će možda da postoje natruhe marksističke ideologije, naročito u ranom razdoblju njena stvaralaštva, i da je u tom duhu usmjeravala svoje studente. No, svi mi koji smo rasli i odrasli u tom sustavu, koliko god mu odgojem i svjetonazorom bili protivni, znat ćemo da je odgoj mladih generacija za komuniste bio strateški važan zadatak, da su ga oni čvrsto držali u svojim rukama, i da se u tom razdoblju nije ni moglo ni smjelo drugačije odgajati. Ono što profesoricu Gross odlikuje jest rana emancipacija i borba protiv dogmatskog marksizma u historiografiji. Već pogled na njenu bibliografiju to pokazuje. Jedna zgoda koju je prof. Gross ispričala autoru ovih redaka u vezi s ovim problemom može biti prilično zanimljiva. Možda je te osjećaje povjerila još kome tko će moći potvrditi istinitost ovih riječi. „Kad sam jednom bila u Beču (rekla mi je i koje godine, ali sam zaboravio), otišla sam u katedralu. Tu sam ostala nekoliko sati u tišini i miru. Odlučila sam čvrsto da ću otići u mirovinu čim steknem prvi uvjet, i drugo, isto tako čvrsto, da ću se izčlaniti iz Partije. I učinila sam i jedno i drugo da mogu mirno raditi.“ I jedno i drugo bila je sretna inspiracija. Prof. Gross otišla je u mirovinu 1982., i upravo od tada slijede njezina najvažnija djela. Radila je i za struku ostala vezana praktički do posljednjih dana života.

Prvi njezin rad objavljen je 1952., posvećen je socijalnoj demokraciji u Hrvatskoj. Godine 1958. doktorirala je tezom posvećenom istoj problematici: *Uloga socijalne demokracije u političkom životu Hrvatske 1890.-1895.* Na-

ravno, u ovom kratkom prikazu života i rada prof. Gross ne možemo navoditi njezinu bogatu bibliografiju.¹ Bavila se svim bitnim problemima hrvatske povijesti druge polovice 19. i početka 20. stoljeća. Nema gotovo važnog pitanja toga izuzetno značajnog perioda kojemu ona nije posvetila više ili manje pozornosti. Najcjelovitije je obradila povijest pravaštva, napose pravaške ideologije, i upozorila na korijene te ideologije u Francuskoj revoluciji. Branila je čvrsto tu tezu od napada srpske historiografije (dr. Milorad Ekmečić), koja je zlonamjerno u pravaštvu vidjela preteču fašizma. Pored mnogih manjih ili većih radova posvećenih pravaštvu i njegovim prvacima, prof. Gross je posvetila Stranci prava dvije velike knjige: *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb 1973. i *Izvorno pravaštvo*, Zagreb 2000.

Uz pravašku ideologiju, bavila se i ideologijom jugoslavenstva, kojoj je također posvetila veliki broj priloga. Kao kruna istraživačkih napora oko te problematike stoji knjiga *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb 2004., u kojoj daje cjelovitu sliku života i rada Franje Račkoga kao nositelja ideje jugoslavenstva u drugoj polovici 19. stoljeća.

Posebnu pozornost zaslužuju njezini radovi i knjige posvećeni formiranju modernoga građanskog društva od polovice 19. stoljeća i dalje. Knjige *Počeci moderne Hrvatske*, Zagreb 1985. i *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Zagreb 1992. (suautorica s dr. Agnezom Szabo), ulaze u sva područja života na kojima hrvatsko društvo doživljava preobražaj i modernizaciju. Knjiga *Počeci moderne Hrvatske* doživjela je i njemačko izdanje.

Prof. Gross bavila se problemima hrvatske povijesti s početka 20. stoljeća. Kao plod istraživačkih napora u tom periodu, treba uz ostale radove istaknuti knjigu *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907*, Beograd 1960., radove posvećene narodnom pokretu 1903., ideologiji jugoslavenske nacionalističke omladine, genezi i značenju Frankove stranke, hrvatskom pitanju i odnosu velikoaustrijskog kruga oko Franje Ferdinanda prema njemu. Njezini radovi o ovom važnom problemu hrvatske povijesti, napisani prije više od 40 godina, predstavljaju do sada jedine obavijesti o njemu. Iako se ne bismo u svemu suglasili s njezinim ocjenama o tzv. klerikalizmu u Hrvatskoj, ovom problemu i problemu liberalizma također je posvetila prilično pozornosti u svojim radovima. I povijesti hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini kao i u Dalmaciji u ovom razdoblju posvetila je puno pažnje.

Ono po čemu je prof. Gross ostala učiteljica generacijama jest zanat povjesničara, odnosno metodologija povijesne znanosti. Marksistički pristup povijesti rano je zamijenila interesima za šira područja povijesti. Time se ujedno

¹ Upućujemo čitatelja na bibliografiju koju je priredio dr. Mario Strecha u *Zborniku Mirjane Gross*, Zagreb 1999., str. 19-28., kao i biografsku natuknicu o njoj u HBL, knj. 5, Zagreb 2002., str. 237-239, koju je priredio mr. Mladen Švab.

kod nje dogodio preobražaj od istraživača „dogadajnice“ prema istraživaču društvenih procesa i to pod utjecajem francuske historiografije oko časopisa *Annales*. Budući da je znala nekoliko svjetskih jezika, pratila je, i hrvatsku povijesnu znanost upoznavala sa suvremenim kretanjima u europskoj historiografiji. Značajan je broj njezinih radova iz metodologije povijesne znanosti, a iz toga područja ostavila je i knjige *Historijska znanost*, Zagreb 1976. (drugo dopunjeno izdanje 1980.) i *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb 1996., ²2001., koja je doživjela i njemačko izdanje (*Von der Antike bis zur Postmoderne*, Wien, Köln, Weimar, 1998.). Time je ona pokazivala nove putove hrvatskim povjesničarima. Valja istaknuti da prof. Gross nije zastupala mišljenje o „vezivanju“ za neku „školu“ koja postoji u europskoj historiografiji. Ona je željela prikupiti što više informacija o različitim strujama u historiografiji, o rezultatima koji su poticajni za razvoj povijesne znanosti, i vidjeti što se od toga može primijeniti u našoj historiografiji s obzirom na njenu razinu i drugačije povijesne procese na našem prostoru. Ona dakle nije željela oponašati ovu ili onu struju u suvremenoj historiografiji niti je to preporučivala, ali se protivila izolaciji našeg prostora od europskog. Informacije o nekim suvremenim strujama u europskim historiografijama služile su joj kao inspiracija i poticaj za razmišljanje o tome kako unaprijediti vlastiti istraživački rad i prenijeti iskustva na mlade povjesničare.²

Ovaj prikaz rada prof. Gross ne bi bio cjelovit da se ne spomene i njeno sudjelovanje u polemikama, napose njen veliki doprinos u polemikama protiv velikosrpske interpretacije hrvatske povijesti 19. stoljeća, kakva je bila zastupljena u *Istoriji Jugoslavije* naročito u prilogu dr. Milorada Ekmečića. Autorica pokazuje kako se „u autorovom (Ekmečićevom) vrludanju jasno /.../ vide ostaci unutarnje protivrječnosti srpskih stereotipa o Hrvatima iz XIX stoljeća“.³ „Ekmečićev tok misli proizlazi iz njegovog dubokog ogorčenja što se nije stvorila jedna jugoslavenska ili srpskohrvatska nacija na temelju jedino demokratske ideje da je nacija zajednica jezika, tj. što Hrvati nisu postali Srbi.“⁴ U biti Ekmečić je samo jedan u nizu onih srpskih povjesničara koji je samo malo posuvremenio teze Nikole Stojanovića iz 1902. o srpskom seljačkom i zato tobože demokratskom društvu okrenutom budućnosti i hrvatskom „aristokratskom“ društvu, koje je bez budućnosti.

Ekmečićevu nepristojnu bahatu aroganciju prof. Krestić nadmašio je sirovim šatrovačkim vokabularom. On je umislio da su njegove teze o genezi i

² M. Gross, Je li u nas metodološka diskusija potrebna ili beskorisna?, ČSP 1, Zagreb 1987., str. 88.

³ Ista, Ideja jugoslavenstva u XIX stoljeću u „Istoriji Jugoslavije“, ČSP, II, Zagreb 1973., str. 14.

⁴ Ista, Ideja jugoslavenstva u XIX stoljeću i „dogmatski nacionalizam“, JIČ 3-4, Beograd 1975., str. 122-123.

Matica hrvatska, Zagreb
(naziv prve org. — ust. — nadl.)

Zagreb, 6. X. 1970
(mjesto i datum)

Broj 50/70

KOPIJA ZA EVIDENCIJU
O IZDAŠIM NALOŽBAMA
ZA SLUŽB. PUTOVANJA

NALOG ZA SLUŽBENO PUTOVANJE

Drug-ica **Prof. Gros Mirjana**
na radu u **član radnik Matice hrvatske**
(naziv org. jedinice, odjela ili pogona)

na radnom mjestu _____
(naziv radnog mjesta na koje je raspoređen)

otputovat će dan **7. X. 1970** na službeno putovanje
u **Dubrovnik** **sudjelovanja na Savjetovanju**
(opis zadatka)

o **Franu Supilu**
(opis zadatka)

Predviđeno trajanje putovanja je **3** dana.

Za ovo službeno putovanje odobrava se isplata akontacije putnih troškova u iznosu od di-
nara **520,00** (slovima: dinara **petstodvadesetdinara**)

Za prijevoz može koristiti:

u odlasku **avion autobus**
" " "

u povratku _____
(nazačiti brzi, ekspresni ili putnički vlak, brod, razred željeznice ili broda, avion, kola za spavanje ili brodski krevet)

(potpis direktora)
Gospodarski tajnik:
Dr. Sime Djodan
Sime Djodan

M. P.
MATICA HRVATSKA
ZAGREB

Paraf leta _____
odjela ili pogona _____

Uredništvo, Zagreb, Ilica 30.
Oznaka za saradnju: II-123

kontinuitetu genocidnih radnji nad Srbima u Hrvatskoj od 16. stoljeća do 1914. neoborive, pa da zato nitko od profesionalnih povjesničara nije u početku odgovarao na te teze iznesene u poznatom članku u *Književnim novinama* 1986. „Stručno nemoćni, nisu se odmah uključili u političku kampanju kojoj je bio cilj da me, ne birajući sredstva, naučno i moralno unizi i uništi. Tek kad je kampanja okončana, oglasilo se nekoliko kolega iz struke, koji su, bukvalno

iz oportuno političkih razloga, našli za potrebno da **dignu nogu kraj drveta**⁵ (ist. M.A.). Na prvo mjesto tih koji su „našli za potrebno da dignu nogu kraj drveta“ prof. Krestić stavio je prof. Gross. No, tko je pažljivije pratio rad prof. Krestića, vidio je da je on sam srušio „svoje“ „argumente“ o genocidnosti hrvatskog naroda, a ovim izjavama o kolegama koji su eto „našli za potrebno da dignu nogu kraj drveta“ pokazao da mu kultura stoji na jednakoj razini kao i argumentacija.

Valja na kraju ovoga kratkog prikaza rada prof. Gross reći da je ona bila član radnik Matice hrvatske, pa je u ime Matice držala 70-ih godina 20. stoljeća predavanja (v. prilog – preslik dokumenta iz 1970.).

Prof. Mirjana Mirjam Gross rođena je u Zagrebu 22. svibnja 1922., gdje je završila gimnaziju i 1940. upisala Medicinski fakultet, iz kojega je 1941. isključena zbog židovskog podrijetla. Pred ustaškim progonom obitelj se sklonila kod obitelji Topol na selo u Brdovečko Drenje. No, u listopadu 1943. obitelj je odana, Nijemci su opkolili selo, a Mirjam je s majkom završila u ženskom koncentracijskom logora u Ravensbrücku (1943.-1945.). Njih su dvije preživjele logor, ali je otac ubijen u logoru Buchenwald. Od posljedica boravka u logoru dobila je tuberkulozu. I tako bolesna upisala je povijest na Filozofskom fakultetu, gdje studira 1947.-1951., a ispite sprema u sanatoriju. Nakon završenog studija najprije je (1952.-1958.) radila kao asistentica u Historijskom institutu JAZU. Godine 1958. doktorirala je tezom „Uloga socijalne demokracije u političkom životu Hrvatske 1890.-1895.“ na Filozofskom fakultetu. Postala je asistentica, pa docentica (1960.), te izvanredna (1964.) i redovita profesorica (1971.) hrvatske povijesti na Filozofskom fakultetu. U mirovinu je otišla 1982. na osobnu inicijativu. I baš od tada nastaju njeni najvažniji i mnogobrojni radovi. Suradivala je u mnogim domaćim i stranim časopisima, koje će čitatelj naći u ozbiljno pripremljenom prilogu o njoj u HBL, knj. 5. Bila je predsjednica Povijesnog društva Hrvatske 1967.-1973. Kao gostujuća profesorica predavala je u Londonu (School of Slavic Studies 1969/70), na University of Virginia u SAD 1978/79. te 1979/80. na Sveučilištu u Klagenfurtu. Predavanja je održala na sveučilištima i institutima u Beču, Kölnu, Mainzu, Berlinu, Leipzigu, Rostocku, Parizu, Oxfordu, Lancasteru, Trstu, Budimpešti, Ljubljani te na američkim sveučilištima Rice, Berkeley, Stanford, Santa Barbara, University of California at Los Angeles, Seattle, Madison, Yale, Columbia. Dobitnica je niza nagrada: Nagrade „Božidar Adžija“ 1962. i 1969., Nagrade *Vjesnika* 1986., Nagrade „J. J. Strossmayer“ 1992. za knjigu *Prema hrvatskome građanskom društvu* (suautorica s Agnezom Szabo), austrijske nagrade „Anton Gindely“ za knjigu *Počeci moderne Hrvatske*, koja je tada prvi puta dodijeljena za djelo koje nije na njemačkom jeziku. God. 1992. dodijeljen joj je odlukom Predsjednika Republike Austrije Red za zna-

⁵ Miloš Jevtić, *Ispovesti Vasilija Krestića*, Beograd 2001., str. 153.

nost i umjetnost I. razreda. Odlukom Senata Sveučilišta u Zagrebu dodijeljeno joj je zvanje profesor emeritus 1998., a 1999. dobila je Spomen medalju “Josef Hlavka” Češke akademije znanosti.

Doživjela je duboku starost koja nije bila poremećena dužim teškim bolestima. Pa možemo reći – ono što joj je život uskratio na početku, nadoknadio je na kraju. Posljednju godinu i pol dana života provela je kod obitelji Topol, potomaka one obitelji kod koje se sklonila kao djevojka u najtežim trenucima života.

Počivala u miru.

Mato ARTUKOVIĆ